

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАХЗАНИ ИЛМ/ПАЁМИ ДОНИШКАДА, 2021, № 2.

МАВОДИ

он-лайн ва офф-лайн анҷумани илмӣ-амалии байналмилалии апрелӣ дар мавзӯи “Масоили мубрами улуми иҷтимоӣ-гуманитарӣ, риёзӣ ва дақиқ дар замони муосир”, 26 апрели соли 2021 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент

СОКРОВИШНИЦА НАУКИ/ВЕСТНИК ИНСТИТУТА, 2021, № 2.

МАТЕРИАЛЫ

научно-практической международной апрельской он-лайн и офф-лайн конференции, на тему «Актуальные проблемы общественно-гуманитарных, точных и естественных наук в современную эпоху», 26 апреля 2021 года в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент

TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2.

MATERIALS

of the scientific and practical international April online and off-line conference, on the topic "Actual problems of social and humanitarian, exact and natural sciences in the modern era", April 26, 2021 at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent.

Панҷакент – 2021

вакили Амин бахши “Алпомиш” достонини 3 ойгача куйлай олган. Қашқадарё воҳасидаги Қамай қишлоғида шаклланган Қамай достончилик маркази Дехқонобод ва Ғузур туманлари атрофида яшовчи 60 га яқин бахшиларни бирлаштирган. Қўрғон достончилик мактаби Мангиштовдан Нуротага қадар чўзилган тоғлар этакларида яшаган бахшиларни бирлаштирган. Қўрғон достончилик мактабининг энг истеъдодли вакилларида бири Эргаш Жуманбулбул ўғли (1868–1937) ва Пўлкан шоир (1874–1941) бўлиб, улардан “Алпомиш”, “Якка Аҳмад”, “Ойсулув”, “Кунтуғмиш”, “Гўрўғлининг туғилиши”, “Юнус пари”, “Мисқол пари”, “Авазхон”, “Ҳасанхон” каби достонлари ёзиб олинган¹. Бу достончилик мактабида Эргаш Жуманбулбул ўғлининг ота-боболари, Султон кампир, Тилла кампир, Жодмон бахши каби ўнлаб достончилар фаолият юритишган.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда халқ маънавий маданиятнинг ҳар томонлама тараққий этиши учун кенг қамровли ишлар бажарилиб, миллий ўзбек достонларини омма онгига сингдириш борасида сезиларли ишлар бажарилди. Достонларнинг моҳияти ҳамда мазмунини тарғиб қилиш учун саҳналаштирилган ҳужжатли, бадиий ва театрлашган мавзулар яратилди.

Мақолани ёритиш давомида “Алпомиш”, “Гўрўғли”, “Равшан”, “Юсуф ва Аҳмад”, “Тоҳир ва Зухра”, “Ёзи ва Зебо”, “Хулқар пари”, “Тошбосар” ва бошқа талай достонларнинг яратилиш тарихига доир маълумотлар таҳлилида ўзбек фольклоршунос олимлари тадқиқотларига таяниб иш тутдик. Хусусан, “Алпомиш” достони бўйича Ҳ.Зариф, Т.Мирзаев, М.Саидов, “Гўрўғли” достони борасида Ш.Турдимовнинг янги изланишлари, “Юсуф ва Аҳмад” достонининг нашри масаласида Б.Саримсоқов, “Тоҳир ва Зухра” йўналишида М.Жўраев ва Ф.Маматқулова кузатувлари, “Ёзи ва Зебо”нинг ёзиб олинishi ва чоп этилишида М.Муродов ва А.Эргашев хизматлари, Республикада таниқли адабиётшунос олим достончилик ва бахшичилик мактаблари ижоди мавзуида ўнлаб илмий асарлар муаллифи Тоштемир Турдиевнинг “Ўзбек халқининг сеvimли достони” рисоласи, “Тошбосар” достони, уни ёзиб олиш, нашр ишларида Р.Мустафоқулов саъй-ҳаракатлари ва бошқалардан унумли истифода этдик. Шунингдек, мақолада ёш тадқиқотчи Иқром Умаровнинг “Бадаш” номли анъаналаримизнинг фақат Кўхитанг тоғ этакларида жойлашган қишлоқлардан Хатак қишлоғи учун хослиги ва унинг турлари ҳақидаги таснифидан истифода этганимиз анча эътиборлидир. Абдуназар Поёновнинг “Рамазон чопағон” ва “Турсун мерган” достонлари таҳлили ҳамда достонининг матни ва маълум тадқиқий баёнларига ҳам тўхталдик ва бу борада халқимиз бебаҳо кадрятларга эга эканлиги ҳамда ушбу кадрятларни ўрганиш олдимиздаги муқаддас вазифа эканлигини яна бир бор тушуниб етдик. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда халқ маънавий маданиятнинг ҳар томонлама тараққий этиши учун кенг қамровли ишлар бажарилиб, миллий ўзбек достонларини омма онгига сингдириш борасида сезиларли ишлар бажарилди. Достонларнинг моҳияти ҳамда мазмунини тарғиб қилиш учун саҳналаштирилган ҳужжатли, бадиий ва театрлашган мавзулар яратилди.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Озод ва Обод Ватан. Эркин ва пировард мақсадимиз. 8 том. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000. –525 б. (Алпомиш достонининг 1000 йиллик юбилейидаги маъруза. 1999 йил, 6 ноябрь.)– Б. 81.
2. Древнетюркский словарь. – Ленинград: Наука, 1969. – С. 82.
3. Алишер Навоий. МАТ. 20 томлик. 10 –том. Хамса. Саъбай сайёр. – Тошкент: Фан, 1992. –Б.72.
4. Қаҳҳоров А. Янги достонлар – Тошкент: 1988; Ўз МЭ. 2005. 10 том 46-бет.

¹ Тўра Мирзаев. Ҳоди Зариф суҳбатлари. Тошкент, 2013. 181-бет.

5. Эргашев А., Халилов Д., «Ёзи ва Зебо» ишқ достони, Қарши, 2000; Ҷз МЭ. 2005 й 10 том 46-бет.
6. Муродов М., Алпомишнома, 1-2-китоблар, Т., 1999, 2000. Ҷз МЭ. 2005.10 том 46-бет.
7. Тўра Мирзаев. Ҳоди Зариф суҳбатлари. Тошкент, 2013. 181-бет.

Айматова З.Ғ.,

бухду жаҳон тарих кафедраси ўқитувчиси.

Ҳайдарова Ҳ.Б.

ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа кафедраси катта ўқитувчиси.

ТУРКИСТОН МИНТАҚАСИДАГИ МУСУЛМОНЛАРНИНГ ҲАЖ ЗИЁРАТИ ТАРИХИДАН (1867-1917ЙЙ)

***Аннотация:** Ушбу мақолада Туркистон минтақаси мусулмонларининг Россия империяси мустамлакаси давридаги ҳаж зиёрати ва ҳукумат юритган сиёсат масалалари архив ҳужжатлари ва адабиётлар таҳлили орқалди очиб берилган.*

***Калит сўзлар :** Туркистон, Туркистон генерал-губернаторлиги, ҳаж, Туркистон ўлкаси, савдогар, зиёратчи, йўл харажатлари, савдо алоқалари, ҳарбий ҳаракатлар, озодлик учун кураш.*

Туркистон минтақаси мусулмонларининг ислом динидаги беш фарздан бири ҳисобланган ҳаж зиёратини илк ўрта асрлардан буён адо этиб келганликлари тарихдан маълум. Ўрта Осиё хонликлари ҳукмронлиги йилларида (XVI-XIX асрлар) Макка ва Мадина ҳаж сафарига моддий жиҳатдан таъминланган, йўл харажатларини кўтара оладиган, соғлом шахслар хоҳлаган пайтда жўнаб кетар эдилар. Тахтдан ағдарилган ёки ҳукмдорлик рутбасини ворисига топширган шоҳ, хон ва амирлар ҳам кўп ҳолларда ҳаж сафарига чиқишган. Бу ўринда Муҳаммад Тарағай-Улуғбек (1394; 1409-1449 йй), Қўқон хони Худоёрхон (1851-1882 йй) кабиларнинг тақдирини эслаш кифоя. Улуғбек 1449 йил октябр ойи охирида мутаасиб руҳонийлар ва уни Абдуллатиф томонидан тахтдан туширилганидан сўнг, кузатувчилар билан ҳаж зиёратига йўлга чиқади. Бироқ, Самарқанд яқинидаги қишлоқлардан бирида ўлдирилган. Худоёрхон (1851-1882йй) Оренбургдан қочиб, ўз мулозимлари билан ҳаж сафарига йўлга чиққан, у ҳаж арконларини бажариб, юртига қайтаётганида Афғонистоннинг Ҳирот шаҳри яқинидаги Каррух қишлоғида касалланиб ўлди.

Туркистон Россия империяси томонидан истило қилиниб, 1867 йилда Туркистон генерал – губернаторлигининг ташкил топиши, 1868 йилда аввал Бухоро амирлиги, 1873 йилда эса Хива хонлигининг ярим мустамлакага айлантирилиши билан Макка ва Мадина ҳаж зиёратига борувчилар империя маъмурияти томонидан қатъий назорат остига олинди. Туркистонликларнинг Макка ва Мадинага ҳаж сафари Россия императорлигининг Осиё департаменти бўлими махфий маслаҳатчиси, директор Стрелюхов маълумотича: Ўрта Осиёдан келиб чиққан шахслар Константинополь ва Форс (Эрон)га шахсий ишлари учун ҳамда ҳаж зиёратига жўнаб кетиш учун йўлга чиқадилар. 1869 йилда, айниқса Бухоро ва Қўқондан келганлар Туркия ва Эронда кўпчиликни ташкил қилиб, бу маълумотларни Истанбулдаги рус элчиси ва Теҳрондаги рус ваколатхонаси ҳам тасдиқлайди. Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики,

туркистонликлар ҳаж зиёратига асосан Туркия ва Эрон давлатлари орқали жўнаб кетишган.

1867 – 1869 йиллардаёқ рус ҳукумати органларидан Ички Ишлар Вазирлиги, Савдо - саноат Вазирликлари биргаликда бу масалада ягона тартиб – қоидалар ишлаб чиқишга ҳаракат қилишган. 1867 йил 15 августда Туркистон генерал – губернатори К.Фон Кауфманга Петербургдан йўлланган мактубда: Маккага қараб йўлга чиққан Туркистон ўлкаси вакиллариغا Константинополь (Туркия)га жўнаш учун сотилган йўл чипталари Россия савдо ишлари идораси рухсатидан ўтмаганлиги, бу масалани губернаторлик назоратга олиши билан боғлиқ кўрсатма берилади. Константинополь (Истанбул)га етиб келган зиёратчилар Кичик Осиё оролининг гаванлари орқали Мисрнинг Сувайш каналидан ўтиб, Александрия шаҳрига етиб боришган. У ердан Жидда ёки Ҳижоз орқали Макка ва Мадинага йўл олишарди¹. Константинопол (Истанбул) орқали ҳаж зиёратига кетиш оммавий тус олишига сабаб, Истамбулда мусулмон зиёратчилар учун текке(такя- мусофирхона)лар бор эди. Улар сони 8 та бўлиб бундай теккелар Адана, Измир, Кўня, Измет каби шаҳарларда ҳам бўлган. Шунингдек, Туркистонни Ўрта Осиёлик зиёратчиларни моддий жиҳатдан ҳам қўллаган. XIX асрда 8 та элчилик Қўқон хонлигидан Истанбулга ҳаж масаласида келганди.

Иккинчи йўл эса, Тошкент – Оренбург темир йўли орқали аввал Каспийорти вилоятига борилар эди. Сўнгра Каспий денгизидаги кемаларга ўтирилиб, Форс кўлтиғига, ундан кейин Месопотомия (Ироқ) орқали Ҳижоз шаҳрига борилган.

Жиддадаги рус консули Ўрта Осиёлик мусулмон зиёратчиларнинг сони бир йилда 3-4 минг киши атрофида бўлганлиги, ҳамда уларнинг кўпчилиги Фарғона водийсидан эканлигини қайд қилади. Биринчи жаҳон урушидан олдин Макка ва Мадина ҳажига борганларнинг 3/4 қисми Фарғона водийсидан бўлган. 1909 йил пахтадан кам ҳосил олинганлиги туфайли 1500 киши, юқори ҳосил етиштирилган 1910 йилда эса 5 минг киши ҳаж зиёратига бўлган².

Маълумки, Туркия ва Эрон давлатлари ҳудудий ҳамда чегаралар масаласида Россия империяси билан ўзаро душманлик муносабатларида бўлишган. Шунинг учун Россия ҳукумати Туркистон аҳолиси вакиллари мумкин қадар бу мамлакатлар ҳудудидан ўтишининг олдини олишга ҳаракат қилган. Ҳолбуки, XX аср бошларида ҳам зиёратчилар манзилларига асосан турк, юнон, форс флоти кемаларида етиб боришган. 1901 – 1903 йилларда туркистонлик зиёратчилар Макка ва Мадинага юнон кемаларидан “Элли”, “Гермес” ларда ва турк кемаси “Абдул Қодир”да етиб борганлиги ҳақида маълумот берилади. Ўша пайтда зиёратчилар хизматида рус флотининг “Олег” номли кемаси ҳам бўлган. “Гермес” номли юнон кемасида 1901 йилнинг 1 июнида Макка ва Мадина ҳаж зиёратидан Одесса портига қайтиб келган Бухоро амирлиги фуқаролари ҳақида куйидагича маълумот берилади.

Карантин қайдномаси	Исм ва фамилияси	Қачон ва қаерга паспорт берилган	Қаерда доимий яшаш учун юборилганлиги
---------------------	------------------	----------------------------------	---------------------------------------

¹ Ҳайитов Ш.А. Чор Россиясининг мустамлакачилик сиёсати даврида Туркистон мусулмонларининг ҳаж зиёрати. Истории культурного наследия Бухари (10 - выпуск) Бухара: 2006. – С. 89.

² Ҳайитов Ш. Орзиев М. Россия империяси ҳукуматининг мусулмон зиёратчиларга муносабати // БухДУ Илмий Ахбороти, 2012-, № 2. – Б. 36.

22	Мусо Ҳафиз Абдулло	Константино поль 7 май, № 1422	Бухоро
23	Унинг ўғли Абдулло Мусо	26.3893	Бухоро
358	Ғулом Али Абдуллаев	26.3898	Бухоро
359	Мулло Ёқуббой Мулло Исмоилов	30.4479	Бухоро
421	Абдуллабой Худойбердиев	26.3863	Бухоро
760	Муҳаммад Зокир Мулло Жамолитдинов	28.4414	Бухоро
761	Исамуддин Амиршоев	23.1724	Бухоро
762	Муҳаммадшари ф муҳаммад Содиқов	23.1729	Бухоро
763	Мирзо Баҳром Мирзобеков	23.1734	Бухоро

1901 йилда “Элли” ва “Абдул Қодир” каби кемаларда (пороходлар) Одесса портига етиб келган зиёратчиларнинг ҳам рўйхатлари шу тарзда қатъий қилиб тузилиб, ҳар бир шахс тиббий кўрикдан ўтказилган. Уларнинг паспорти ва ҳужжатлари тегишли рус идоралари томонидан қайта-қайта текширилган. Ҳаж зиёратига борган мусулмонларнинг сафари пайтида йўлда ва ҳаж қоидаларини бажариб турган кунларда вафот этиб қолиши, бедарак йўқолиши, йўлтўсар ва қароқчилар томонидан таланиши, ёки Туркистонга қайтмай Арабистонда ва бошқа бирор – бир бошқа Шарқ мамлакатида муқим яшаб қолишлари билан боғлиқ маълумотлар ҳам тўплаб борилган. 1902 йилнинг 30 августида Одесса портидаги карантин округи бошлиғи Моссанский томонидан Бухоро амирлиги Россия сиёсий агенти номига юборилган хабарда: “Бухоро фуқаролари бўлган Одилбой Фозилбоев ва Бекмуродбой Боймуродбоевлар Макка ҳажидан қайтиб келаётганларида “Абдул Қодир” номли турк кемаси капитанининг маълумотича, Сувайиш каналидан Феодосияга қараб йўлга чиқилган пайтда вафот этишган. Уларнинг жасадлари денгизга ташланган, вафот этганлардан ҳеч қандай пул ва қимматбаҳо буюм қолмаганлиги маълум қилинади¹. Иккинчи бир ҳаж сафарига вафот этганлар билан боғлиқ ҳужжатда: 1904 йилда Жидда шаҳрида вафот этган ҳожилардан Ойгулой Қобулбой қизи, Худоберди Раҳимберди ўғли, Остонқул Дубилбой ўғли, Ҳошим Абдулазиз ўғли, Ҳожи Худоберди Раҳмонберди ўғли, Тўхтамурод Абдулхолиқ ўғли, Хожихон Мурод Сўфи Ҳақберди ўғли, Ҳожи Аҳмад Шарифбой ўғли сингари 8 кишининг исм – шарифи қайд қилинади.

Бухоро амирлигининг Қушбегиси ва Бухородаги рус сиёсий агентига 1907 йил 17 мартда йўлланган маълумотномада: “Бухоро фуқароси Хўжа Абдураҳим Орифбоев Макка ҳажидан қайта туриб касалланиб қолган. Қрим – Кама (Феодосия)да даволанган. Орифбоев соғайганидан сўнг, ўз ҳамроҳлари билан Севастополга қараб йўлга чиққан, улар ушбу шаҳардан Ростов шаҳрига етиб келишган. Ростовда йўқолиб қолган Орифбоевни излаган дўстларидан бири Туркия фуқароси Аҳмад афанди Ҳожи Ҳасанов рус жандармларидан битта зиёрачи поезд остида қолиб, оёғидан ажралганлиги, унинг

¹ Возращение полонников // Окраина, 1897, - № 21. – С.3.

ташқи белгилари баланд бўйли, қора соқолли, оқ саллали, сарт (ўзбек) эканлиги ҳақида маълумотнома олган. Орифбоевнинг қариндошларига ушбу маълумотномани кўрсатиш ва Жиддадаги рус ваколатхонасида 400 сўм миқдорда маблағи сақланаётганлигини хабар бериш сўралади. Чор Россиянинг мустамлакачилик сиёсати ҳамда икки ёқлама зулм ва бошқа сабабларга кўра Макка ва Мадина ҳажи зиёратига кетган айрим туркистонликлар ватанига қайтишмаган. 1905 йилнинг 15 сентябрида Жиддадаги рус ваколотхонаси вакили Бухородаги рус сиёсий агентлигига берган махфий хабарида: “Жиддада ўзини Бухоро фуқаролари деб ҳисоблайдиган 15 – 20 тагача шахслар истиқомат қиладилар. Улар Туркия ҳукумати билан яхши алоқада. Ушбу шахслар хизматида бўлган яна бир неча ватандошлари бор” – деб маълумот берилади. XX асрнинг бошларида асли хўжандлик бўлган Абдурашид Хўжа Эшон ҳаж сафарига кетиб ватанига қайтмайди. 1903 – 1905 йилларда Арабистондан Туркияга кўчиб ўтади. Абдурашид Хўжа Эшон Туркияда сандиқсоз уста, тижоратчилик каби касблар билан шуғулланиб кун кўрган. Чор Россияси ҳукумати 1903 йилда “Мусулмон зиёратчилар учун қоидалар” номли ҳужжатни ишлаб чиқади. Ушбу ҳужжатга кўра, ҳаж зиёратини ихтиёр қилганлар ҳукумат идоралари назоратидан ўтар, йўл чипталари ва ҳужжатларини махсус агентлик томонидан расмийлаштирар, ҳамда аниқ белгиланган маршрут орқали ҳаж зиёратига бориши керак эди. 1906 йилнинг ноябрь – декабридан “Рус кемачилиги ва савдо жамияти” бошқармаси ҳаж зиёрати учун Одесса Севастополь, Батуми портлари орқали арзон нархларда ва қулай шартлар билан йўлга чиққанларни Ҳижозга етказиш чораларини кўрди. Зиёратчиларга йўл чипталари Москва, Нижний – Новгород, Пенза, Самара, Оренбург, Уфа, Челябинск, Тюмень, Кавказорти темир йўл станцияларида арзон нархларда сотиладиган бўлди. Мақсад: мусулмон зиёратчиларини Россия савдо вазирлиги орқали рус кемачилиги жамиятига қайтариш эди. “1907 йил 11 октябрда вабо касали билан кураш чора – тадбирларини кўриш” баҳонасида зиёратчилар фақат Қора денгиз портлари бўйлаб, бундан кейин 1907, 1908, 1909 йилларида Ҳижозга боришлари кўрсатилган. 1909 йилда Ҳижозга жойлашиш учун Одесса, Феодосия, Севастополь, Батуми портлари зиёратчиларга хизмат қилиши қайд қилинади”. Ҳижозга зиёратчиларнинг мол – мулкни қароқчи ва талончи йўлтўсарлардан асраш учун пул ва буюмларни қўриқлаш пункти ташкил қилинди. Ҳижоздаги рус ваколотхонаси вакилининг маълумотича, Жиддада бундай пункт 1891 йилдаёқ ташкил этилган эди. Ҳижозда очилган рус ваколатхонаси қошидаги пул ва буюмларни асраш бўлми 100 сўм пулни сақлаш учун 5 тийин, 100 сўм баҳоланадиган буюмни сақлаш учун эса, 14 тийин ушлаб қоларди. Юқорида номлари кўрсатилган портлардан Ҳижозга жўнаб кетадиган ва ушбу шаҳардан қайтиб келадиган ҳар бир кема 20 тадан ортиқ мусулмон зиёратчиларини юкламаслик, уларни соғлигини назорат қилиб туриш учун тиббиёт ходимларини жалб қилиш чоралари кўрган. 1906 йилдан бошлаб, Тошкент – Оренбург поезда зиёратчиларни Қора денгиз портларига олиб борадиган станцияларга мунтазам етказиб турди.

1907 йилда Россия империясидан Маккага ҳаж қилишни ташкил қилувчи ва манзилга етказувчи “Кўнглли флот айғокчилиги (“Агент добровольного флота”) номли уюшма тузилди. Мазкур уюшманинг идоралари Батуми, Феодосия, Одесса, Севастополь шаҳарларида очилиб, марказий идораси Одесса портида бўлган. Тошкентлик бой савдогар, бир неча бор Россия империяси орден ва нишонлари билан мукофотланган Саид Саидазимбой 1907 йилда Кўнгилли флот бош айғокчиси (махсус айғокчи) қилиб тайинланади. Кўнгилли флотнинг таянч нуқталаридан бири 1909 йилда Қошғарда (Хитой) ҳам очилиб, бу шаҳардаги рус ваколотхонаси орқали зиёратчиларга йўл чиптаси сотиладиган махсус касса ташкил қилинди.

Саид Саидазимбой рус мустамлакачиларига қанчалик садоқат билан хизмат қилмасин, унга шахсий ихтилофда бўлган айрим маҳаллий кишилар ҳамда рус ҳукумати органларида фаолият олиб бораётган ҳасадчилар тухмат уюштириб турганлар. Саид Саидазимбойнинг 1909 йилнинг 20 августида Бухородаги Россия сиёсий айғоқчисига ёзган билдиришномасида: “Эски Бухорода мен ҳақимда тухмат ва бўҳтондан иборат гап тарқалган. Гўёки мен Одессадаги ўз ҳожихонамда зиёратчиларни 2 ой тутиб турган эмишман. Бу гапларни тарқалишида мен Одессадаги идорамга ишга олмаган шахслар ва ҳаж пайтида жиноят қилганларга қонуний чора кўрганлигим учун иғво қилганлар сабабчидир. Бухорода бу каби нохуш миш – мишларни менга рақиб бўлган мешкобчилар тарқатган... аввало, Сизга шуни хабар қиламанки, 1909 йилнинг 1 августида Тошкентдан Одессага юборилган биринчи партиядаги 9 зиёратчи етиб келиши биланоқ, кемага ўтиртирилиб, Константинополга юборилган. Ундан кейин турли партияларда келган 50 зиёратчи ҳам Одесса портида кутмасдан ўз вақтида жўнаб кетишган. Зиёратчилар учун ҳожихона очганлигимни Одесса шаҳар бошлиғи орқали билиб олишингиз мумкин. У менинг сўзларим ҳақлигини тасдиқлайди” – каби фикрлари мавжуд. 1910 йилда савдо – саноат вазирлиги кўрсатмаларини ўз вақтида бажармаганлиги, бўш ўринларга ўз фойдаси учун йўл чипта сотганлиги, ҳужжатларни юритишдаги камчиликлари учун Россия кўнгилли Флот бош айғоқчилиги лавозимидан Саид Саидазимбой олиб ташланади. Чор Россияси мустамлакачилари шу тарика маҳаллий миллат вакиллари билан ўз манфаатлари йўлида фойдаланиб, Саидазимбой сингариларнинг юртдошлари олдида “сотқин”, “хоин” бўлиши, уларга садоқат билан хизмат қилишига қарамай хохлаган пайтда обрўсизлантирилиб кераксиз қилиб ташланишига асосланган сиёсат-юритганлар. Саидазимбой каби рус мустамлакачиларига ён босиб хизмат қилган, охир – оқибатда ўз халқи учун ҳам лаънатланган, рус маъмурлари учун эса жиноятчи бўлиб, қолишган.

Сиртдан қараганда Макка ва Мадина ҳажини ихтиёр қилган туркистонлик зиёратчиларга чор Россияси ҳукуматининг “махсус портлар очиш”, “махсус кемалар қўйиш” ҳожиларни “йўлтўсар ва қароқчилардан ҳимоя қилиш”, “пули, буюмлари ва мол – мулки, жонини асраш” кабилар бизга ғамхўрлигидек бўлиб кўринади. Бироқ, масалага чуқур мушоҳада билан фикр юритиб ёндошсак, Россия империяси ва мустамлакачилар маъмуриятининг бу соҳадаги фаолияти ҳам мазлум халқларни асоратда сақлашга қаратилганлигига гувоҳ бўламан. Аввало, туркий халқлар билан узоқ асрлардан буён иқтисодий ва маданий алоқаларда бўлган Туркия ва Эрон орқали ҳаж зиёрати ўтиб қайтишнинг олдини олиш орқали Россия империяси хавфсизлигини мустаҳкамлаш ҳамда мусталакаларда озодлик ва мустақиллик учун кураш ғояларини тарқалишига йўл қўймаслик мақсади кўзланган эди. Қолаверса, Россия ўзи билан дўстона муносабатларда бўлмаган бу икки давлат Ўрта Осиё халқлари озодлик учун кураш майдонига кирган пайтда уларга молиявий, ҳарбий ёрдам беради, деб ҳисобларди. Туркия ва Эрон ҳудудлари орқали ўтиб, ҳаж зиёратига бориб келишга уринган айрим шахсларнинг расмий ҳужжатларидан мумкин қадар камчиликлар кидириш, уларга жарима солиш каби чоралар кўрилган. 1905 йилда Бухоро фуқароларидан 11 киши Бағдод – Карбало – Форс қўлтиғи – Боку – Красноводск йўналиши бўйлаб, ҳаж зиёратидан қайтиб келганлар. Улар вабо касалини кенг тарқалганини била туриб, ҳаж зиёратидан қайтишда Феодосия портидаги карантин бўлимига кирмаганликлари ва ўзбошимчалик қилганликлари учун ҳар бири 5 сўмдан, жами: 11 киши 55 сўм жарима тўлашга мажбур қилинди. XX асрнинг бошларида Россия – Англия муносабатларидаги зиддиятнинг бош тугуни ҳамон Ўрта Осиё масаласи бўлиб келаётган эди. 1907 йилнинг августида Россия, Англия ва Францияни бирлаштирган Антанга ҳарбий иттифоқига аъзо бўлиб кирган бўлсада, ушбу мамлакатлар ўртасидаги зиддиятлар тўла бартараф этилмаган эди. Ўрта Осиёлик зиёратчилар 1910 йилларда ҳаж зиёратидан Жидда – Бомбей (Ҳиндистон) қулай ва арзон сув йўли билан ўз

МУНДАРИҶА/ОГЛАВЛЕНИЕ

р/т	Ному насаби муаллиф	Номи мақола	саҳифа
1.	Ансорӣ М.Қ., Воҳидов Ш.Ҳ.	ТАМАДДУНИ ҚАДИМ ВА МАДАНИЯТИ ИБТИДОИИ ШАҲРӢ ДАР ОСИЁИ МИЁНА	3
2.	Абдурахимов С.Я., Абдурахимова М.М., Гуфранова З. М.	АЗ ТАЪРИХИ ТАСНИФОТИ ХАТАРҶОИ ГЕОЛОГИИ МОРФОГЕНЕТИКӢ	14
3.	Абдукаримов Жамолиддин Ахмадалиевич, Маннонова Матлубахон Зафаржонова	МУҲАММАД ҲАКИМХОННИНГ “МУНТАҲАБ АТ-ТАВОРИХ” АСАРИДА ҚОШҒАР МУЛКИ СИЁСИЙ АҲВОЛИГА ОИД МАЪЛУМОТЛАР	20
4.	Абдуллоев Шухратжон Бобоисмоилович	ҚАДИМГИ ЁЗМА МАНБАЛАРДА ДРУЖ ДЕВИ ТАВСИФИ	24
5.	Азмиева Э.Э.	СВОЕОБРАЗИЕ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (НА ПРИМЕРЕ ТАДЖИКСКОГО ФОЛЬКЛОРА)	29
6.	Абдурашидова Фирӯза Абдуқодировна	КАФОЛАТИ ҲУҚУҚИИ МЕҲНАТИ ЗАНОН ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	30
7.	Аюбова Манижа Зокирҷонова	ТАСНИФОТИ КАСБУ ХУНАРҶО АЗ ДИДГОҶИ ВОҶИДАЛИИ МУҶМАЛӢ ВА АҲАМИЯТИ ПЕДАГОГИИ ОН	33
8.	Аличон Қиёмзода	НАМУДҶОИ АСОСИИ БАҶҚ ДАР ТАБИАТ	38
9.	Аннаева З.	ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ҲУДУДЛАРИДА ЭКОЛОГИК ҲОЛАТ ВА УНИ БАҶҚАРОРЛАШТИРИШ ШАРТЛАРИ	46
10.	Азимов Юнус Юсупович, Юсуфзода Шабнами Юнус	“ТАҲЗИБ-УС-СИБӢН” – АВВАЛИН КИТОБИ ДАРСИИ ТОҶИК	49
11.	Азизов Хусрав	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ	53
12.	Аҳмедов С.	ТАЛАБОТҶОИ ТАШКИЛИ БАЗАИ МАЪЛУМОТ ДАР СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ ИТТИЛООТӢ	56
13.	Ансоров А. Н., Ҳафизов Ҷ. Б.	ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАТСИОНИЮ КОММУНИКАТСИОНӢ ВА МАНФИАТҶОИ ОН БАРОИ ХОНАНДА ВА ОМУЗГОР ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ	59